

PEPALI SAMBETIPUN KALIYAN TIYANG WAWRAT ING PADHUKUHAN KALANGAN DESA KEBONAGUNG IMOIRI BANTUL

THE PROHIBITION THAT RELATED TO PREGNANT WOMAN IN KALANGAN, KEBONAGUNG VILLAGE, IMOIRI SUBDISTRICT, BANTUL

Oleh: Muhammad Anjar Syafi'i, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Ancas panalitenipun inggih menika 1) ngandharaken wujud saha makna pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul 2) ngandharaken pamanggih para mudha tumrap pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul. Panaliten menika ngginakaken *metode kualitatif* kanthi pendekatan *naturalistik*. Panaliten menika dipunlampahi ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul. Cara pangempalaning data ing panaliten menika ngginakaken *observasi/pengamatan, wawancara mendalam, saha dokumentasi*. Pirantosing panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika *kamera digital, handycam, voice recorder* saha buku cathetan. Caranipun nganalisis data ing panaliten menika kanthi cara *induktif*. Caranipun ngesahaken data inggih menika ngginakaken *triangulasi sumber saha triangulasi metode*. Asiling panaliten menika wonten kalih bab. Setunggal menika bab wujud saha makna pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul. Ingkang kaping kalih inggih menika bab pamanggih para mudha tumrap pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul.

Pamijining tembung : pepali, tiyang wawrat

Abstract

The aims of these research are 1) Describing the maining of the prohibition that related to pregnant woman ing Kalangan, Kebonagung village, Imogiri Subdistrict,Regency of Bantul 2) explaining the opinions from young people about prohibition that related to pregnant woman ing Kalangan, Kebonagung village, Imogiri Subdistrict,Regency of Bantul. This study used the qualitative method with naturalistic approach. This study was done in in Kalangan Kebonagung village, Imogiri subdistrict, Bantul. The technique to collect the data in this study used observation of participation, interview, and documentation. The tool that used in this study are digital camera, handycam, voice recorder, and note book. The technique that used to analyze the data is by using inductive method. In validating the data, the researcher used triangulation method and triangulation source. The result of this study is presented in two chapters. The first is discussed about the maining of the prohibition that related to pregnant woman. The second is about the opinions from young people about prohibition that related to pregnant woman in Kalangan, Kebonagung village, Imogiri Subdistrict, Bantul.

Keywords: prohibition, pregnant woman

PURWAKA

Masyarakat Jawi gadhah pepali ingkang taksih ngrembaka saha dipunlestantunaken. Pepali wonten ing masarakat salah setunggaling kapitadosan ingkang kasebut mitos. Mitos menika gegayutan kaliyan kapitadosan dhumateng Gusti Ingkang Maha Kuwaos. Ngelmu mitos utawi metodologi inggih menika setunggaling cara utawi piranti kangge mujudaken pangajapipun

dhumaten Gusti Ingkang Murbeng Dumadi. Kanthi pitados tumrap mitos menika saged nyengkuyung tuwin nglestantunaken kawontenanipun mitos kasebut supados boten ical saking masarakat. Wondene kawontenanipun pepali ndadosaken masarakat panyengkuyung ajrih menawi badhe nerak pepali kasebut. Semanten ugi wonten ing masarakat Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul

menika taksih pitados saha ngugemi tumrap mitos ingkang awujud pepali mliginipun pepali sambetipun tiyang wawrat supados anggenipun wawrat menika saged ayem, tentrem, sarta tebih saking sambekala tumraping jabang bayi tuwin biyungipun.

Pepali ingkang ngrembaka menika turun-temurun saking para leluhur sarta minangka kapitadosan tumrap tiyang wawrat ingkang miturut tiyang Jawi menika satunggaling cara utawi piranti supados anggenipun wawrat saged tebih saking sambekala. Wonten bab menika, pitados tumrap pepali menika saged pikantuk gesang ingkang nentremaken. Kapitadosan menika saged dipuntingali saking kawontenanipun pepali ing Padhukuhan Kalangan. Ingkang dados landhesaneng paneliti niliti bab pepali menika awit asringipun paneliti mireng cariyos pepali wonten pagesangan tiyang Jawi ing Padhukuhan Kalangan. Bab menika narik kawigatosan dipunteliti kanthi cara pados kasunyatan kawontenan pepali saking asalipun inggih menika masarakat Padhukuhan Kalangan ingkang gegayutan kaliyan kawontenan pepali, ingkang awujud cariyos turun-temurun saking leluruhipun dumugi samenika. Pepali sambetipun tiyang wawrat ing Padhukuhan Kalangan kadhapun saking kawruh sarta pengalaman gesang leluhur masarakat Padhukuhan Kalangan menika dados satunggaling obyek kajian ilmiah ingkang narik kawigatosan paneliti. Satemah paneliten menika dipuntengeri kanthi irah-irahan Pepali Sambetipun Kaliyan Tiyang Wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonangung Imogiri Bantul.

CARA PANALITEN

Jinising Panaliten

Panaliten kabudayan pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonangung Imogiri bantul menika kalebet panaliten *kualitatif naturalistik*. Endraswara (2009 : 87) ngandharaken bilih panaliten *kualitatif naturalistik* inggih menika panaliten ingkang dipuntidakaken kanthi *apa adanya* saha tindak tanduk tuwin tetembungan masarakat panyengkuyungipun ingkang dados dhasaring teges.

Panaliten *kualitatif naturalistik* menika panaliten ingkang kedah ginakaken papan panaliten ingkang alami utawi boten dipunreka. Panaliti ing panaliten menika dados sarana utawi *human instrument*. Ing salebeting panaliten, panaliti saged paring *umpan balik* minangka cara pados teges-teges kanthi dhasar boten ndayani tumrap teges dhasaripun. Data ingkang dipunkempalaken awujud katrangan ingkang samangke dipunserat deneng panaliti awujud data *deskripsi*.

Data, Intrumen, dan Teknik Pengumpulan Data

Data ing panaliten menika inggih menika tetembungan kaandharaken utawi tindak tanduk saking masarakat ingkang pitados Pepali Sambetipun Kaliyan Tiyang Wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonangung Imogiri Bantul ingkang dipunserat utawi dipunrekam mawi *voice recorder*. Panaliten menika ugi ngginakaken data arupi *dokumentasi* utawi referensi ingkang saged nyengkuyung data utama.

Cara Analisis Data

Caranipun nganalisis data ingkang dipunginakaken inggih menika data ingkang sampun dipunkempalaken salajengipun dipunanalisis kanthi *induktif*. Analisis *induktif* nggadhahi ancas kangge nambahi seserepan ingkang jumbuh, lumantar proses *unitisasi* saha kategorisasi. *Unitisasi* inggih menika data mentah ingkang dipuntransformasikan kanthi *sistematis*. *Kategorisasi* inggih menika upaya kangge damel *identifikasi* utawi perangan supados cetha (Endraswara, 2003: 215). Data ingkang dipunanalisis saged dipunpendhet saking asiling wawancara, gambar utawi foto.

Cara Ngesahaken Data

Teknik netepaken absahipun data ingkang dipunginakaken wonten salebeting panaliten menika inggih menika *triangulasi*. Dene *triangulasi* inggih menika teknik kangge mirsani keabsahan data ingkang dipunginakaken, salajengipun data kasebut dipunginakaken kangge nandhingaken data ingkang sampun samekta.

Triangulasi ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika *triangulasi* sumber saha *triangulasi metode*. *Triangulasi* sumber dipunlampahi kanthi nyuwun andharan makaping-kaping kaliyan informan bab data ingkang sampun kapendhet kangge mangretosi kadospundi seserepan data wonten satunggaling wawancara. *Triangulasi metode* dipunlampahi kanthi cara ngempalaken data ganda ingkang aslipun data pengamatan saha data wawancara ingkang dados data pambanding.

ASIL PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Wujud Saha Makna Pepali Sambetipun Kaliyan Tiyang Wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul

Wujud pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung menika kaperang dados kalih. Inggih menika 1) Pepali ingkang awujud dhaharan, menika khusus tumrap ibu ingkang wawrat saha 2) pepali ingkang awujud tindak-tanduk tumrap ibu saha bapak jabang bayi. Wondene wujud saha maknaipun inggih menika :

1. Pepali ingkang awujud dhaharan
  - a. Boten pikantuk dhahar dhaharan manis. Supados bayi boten ageng nalika wonten ing kandhutan, satemah anggenipun nglairaken saged lancer.
  - b. Boten pikantuk dhahar nanas, duren, nangka, saha tape. Supados kandhutanipun boten panas ingkang anyebabaken *keguguran* wanci kandhutan taksih enem.
  - c. Boten pikantuk dhahar lele. Supados putanipun boten gadhah sipat “atos”. Atos ateges nakal.
  - d. Boten pikantuk dhahar tawon. Supados wanci jabang bayi lahir saged tahan, boten wonten raos sakit kados dipunentup tawon.
  - e. Boten pikantuk dhahar welut. Supados ibu boten ngraosaken sakit mlilit wanci nglairaken, tuwin supados jabang bayi ingkang lair menika boten tiru tingkah welut ingkang mlilit-mlilit.
  - f. Boten pikantuk ngunjuk es. Supados jabang bayi boten ageng wonten salebeting kandhutan, ingkang samangke saged sisah

anggenipun nglairaken menawi ageng wonten kandhutan.

- g. Boten pikantuk dhahar timun. Supados sasampunipun ibu nglairaken boten *keputihan*, inggih menika ngedalaken getih warni pethak.
  - h. Boten pikantuk dhahar ontel/*jantung* pisang. Supados bayi ingkang sampun lair mangke boten nggembosi, tegesipun susut bobotipun.
  - i. Boten pikantuk dhahar dhaharan saking tiyang sripah. Supados ibu saha jabang bayi boten kenging sawan saking tiyang ingkang seda.
  - j. Boten pikantuk dhahar dhaharan ingkang dhempet. Supados jabang bayi ingkang dipunlairaken boten dhempet anggota badanipun.
2. Pepali ingkang awujud tindak-tanduk
- a. Menawi Wonten Dhaharan Utawi Samukawis Sanesipun Inkang Wonten Ing Plastik Utawi Bungkus Ron Pisang, Boten Kenging Dipunsuwek Bungkusipun, Kedah Dipunbikak Saking Nginggil. Supados samangke wanci nglairaken, bayi saged medal normal saking marginipun, boten nyuwek perkawis ingkang sanes marginipun medal saking kandhutan.
  - b. Boten pikantuk lenggah wonten poncotan (pojokan). Supados boten dipunganggu makhluk sanes ingkang wonten ing poncotan. Makhluk sanes ingkang ateges jin.
  - c. Toya bilasan boten pikantuk dipunsiramaken wonten ing samparan. Supados ibu ingkang ngandhut boten tawaren. Tawaren inggih menika abuh-abuh.
  - d. Boten pikantuk ngagem rerenggan. Supados boten ketutupan margi bayinipun, ingkang samangke saged lancar anggenipun nglairaken.
  - e. Boten pikantuk nggeguyu tiyang cacat. Supados cacatipun boten tiru tumrap bayi ingkang wonten kandhutan.
  - f. Boten pikantuk siram wanci dalu. Supados boten dipunganggu deneng makhluk sanes ingkang medalipun wanci dalu.
  - g. Boten pikantuk nutupi bolongan. Supados wanci nglairaken, bolongan ingkang kangge medalipun bayi boten katutupan.
  - h. Boten pikantuk ndamel cacat utawi mejahi sato kewan. Supados jabang bayi boten cacat anggota badanipun.
  - i. Boten pikantuk ulung-ulungan wonten ing njawi saha ndalem. Supados bayi ingkang lair bonten luntap-luntup, utawi sampun ketawis sirahipun ananging mlebet malih.
  - j. Boten pikantuk jumeneng, lenggah, saha dhahar wonten ngajeng kori. Supados bayi ingkang samangke lair boten kaaling-alingan.
  - k. Boten pikantuk mbucal samukawis miyos cendhela. Supados bayi ingkang lair saged medal saking margi ingkang normal.
  - l. Menawi nyapu kedah langsung dipunbucal, boten pikantuk mondhak mandeg. Supados jabang bayi ingkang samangke lair langsung miyos kanthi lancar, boten mondhak-mandeg.
  - m. Boten pikantuk ngekum ageman saha samukawis sanesipun. Supados boten kenging sawan “tenek”, inggih menika sampun wanci lair nanging taksih mbedhedhek wonten ing kandhutan utawi boten saged lair.

- n. Ndamel genen boten pikantuk pucukipun rumiyin. Supados boten nyungsang anggenipun lair. Inggih menika rumiyin sukunipun.
- o. Boten pikantuk nyugokaken kajeng ingkang dipunginakaken kangge genen ngginakaken samparan. Supados jabang bayinipun boten lair malang.

Pamanggih Para Mudha Tumrap Pepali Sambetipun Kaliyan Tiyang Wawrat

Pamanggih para mudha tumrapping pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat menika kaperang dados tiga, inggih menika :

1. Para mudha ingkang pitados saha nglampahi pepali

Para mudha ingkang pitados menika gadhah kapitadosan bilih pepali menika gadhah paedah tumrap pagesangan.

2. Para mudha ingkang boten pitados ananging taksih nglampahi

Para ingkang perangan menika sejatosipun boten pitados kaliyan pepali. Para mudha ingkang perangan menika ngandharaken bilih pepali menika boten *masuk akal*, ananging ajrih kening balak menawi badhe nilaraken.

3. Para mudha ingkang pitados saha boten nglampahi

Para mudha ingkang perangan menika gadhah pamanggih bilih pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat menika kalebet *musyrik*.

Saking andharan ing nginggil pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul kaperang dados kalih, inggih menika 1) Pepali ingkang awujud dhaharan, menika khusus

tumrap ibu ingkang wawrat saha 2) pepali ingkang awujud tindak-tanduk tumrap ibu saha bapak jabang bayi.

Wondene pamanggih para mudha Padhukuhan Kalangan Desa Keboagung tumrap pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ingkang taksih dipunugemi dening masarakat kaperang dados tiga. Inggih menika 1) para mudha ingkang taksih pitados kaliyan pepali saha nindakaken pepali minangka ngugemi tumrap pepali, 2) para mudha ingkang boten pitados ananging taksih nglampahi pepali menika. Para mudha menika ajrih menawi nerak pepali saged kening akibat saking pepali ingkang dipunugemi dening umumipun masarakat, saha 3) para mudha ingkang boten pitados saha boten nindakaken pepali. Para mudha menika gadhah pamanggih bilih pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat menika salah setunggaling lelaku ingkang haram boten wonten hukumipun wonten ing agami, saha saged kalebet musyrik.

DUDUTAN

1. Masarakat Jawi gadhah budaya ingkang taksih dipunlestantunaken saha taksih ngrembaka ing salebeting masarakat. Salah setungalipun inggih menika pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat.

2. Pepali inggih menika pitutur tiyang sepuh tumrap putra, wayah, utawi tiyang sanes ingkang dipunaturaken kanthi cara boten langsung. Satemah kangge tiyang ingkang boten *kritis* mendhet makna *implisit* saking pitutur menika namung nganggep bilih pitutur menika namung minangka pitutur ingkang *irasional*.

3. Pepali ingkang dipuntliti menika pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat wonten ing Padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul. Wondene ingkang kasebut wawrat inggih menika ngandhut janin ing salebeting rahim.
4. Panaliten pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat menika kalebet panaliten *kualitatif naturalistik*. Miturur Endraswara bilih panaliten menika panaliten ingkang ngandharaken *fenomena* wonten ing masarakat kanthi *apa adanya*.
5. Caranipun ngempalaken data pepali wonten ing masarakat kanthi cara *observasi* tumrap kawontenanipun masarakat, *wawancara* kaliyan para informan ingkang sampun katamtokaken, *saha* ngawontenanken *dokumentasi* tumrap menapa ingkang dipunpangguhaken salebeting *observasi* saha *wawancara*.
6. Data ingkang sampun dipunkempalaken lajeng dipunanalisis kanthi *induktif*, inggih nganalisis data saking asiling wawancara utawi sumber sanes ingkang jumbuh supados data langkung cetha.
7. Dene data sambetipun pepali menika dipunabsahaken kanthi cara *tringulasi*. Ing panaliten menika ngginakaken *tringulasi* sumber saha *tringulasi metode*.
8. Wondene asiling panaliten pepali sambetipun kaliyan tiyang wawrat ing padhukuhan Kalangan Desa Kebonagung Imogiri Bantul kaperang dados kalih. Inggih menika pepali ingkang awujud dhaharan saha pepali ingkang awujud tindak tanduk. Pepali ingkang awujud dhaharan inggih menika (1) boten pikantuk dhahar dhaharan ingkang manis; (2) boten pikantuk dhahar nanas, duren, nangka, saha tape; (3) boten pikantuk dhahar lele; (4) boten pikantuk dhahar tawon; (5) boten pikantuk dhahar welut; (6) boten pikantuk ngunjuk es; (7) boten pikantuk dhahar ontel/*jantung* pisang; (8) boten pikantuk dhahar timun; (9) boten pikantuk dhahar dhaharan saking tiyang sripah; (10) boten pikantuk dhahar dhaharan ingkang dhempet. Wondene pepali tumrap ibu ingkang awujud tindak tanduk inggih menika (1) menawi wonten dhaharan utawi samukawis sanesipun ingkang wonten ing plastik utawi bungkus ron pisang, boten kenging dipunsuwek bungkusipun kedah dipunbikak saking nginggil; (2) boten pikantuk lenggah wonten poncotan (pojokan); (3) toya bilasan boten pikantuk dipunsiramaken wonten ing samparan; (4) boten pikantuk ngagem rerenggan; (5) boten pikantuk nggeguyu tiyang cacat; (6) boten pikantuk siram wanci dalu.
9. Pepali ingkang awujud tindak-tanduk tumrap ibu saha bapak inggih menika (1) boten pikantuk nutupi bolongan; (2) boten pikantuk ndamel cacat utawi mejahi sato kewan; (3) boten pikantuk ulung-ulungan wonten ing njawi saha ndalem; (4) boten pikantuk jumeneng, lenggah, saha dhahar wonten ing ngajeng kori; (5) boten pikantuk mbucal samukawis miyos cendhela; (6) menawi nyapu kedah langsung dipunbucal, boten pikantuk mondhak-mandheg; (7) boten pikantuk ngekum ageman saha samukawis sanesipun; (8) ndamel genen boten pikantuk pucukipun rumiyin; (9) boten pikantuk

nyugokaken kajeng ingkang dipunginakaken kangge genen ngginakaken samparan.

10. Kawontenanipun pepali menika supados tiyang wawrat sami ngatos-atos anggenipun tumindak.

Tumrapping pepali, para mudha wonten ingkang pitados saha boten pitados. Inggang boten pitados kaperang dados kalih, ingkang boten pitados ananging nglampahi saha boten pitados saha nilaraken.

KAPUSTAKAN

Achmad, Sri Wintala. 2014. *Pamali & Mitos Jawa : Ilmu Kuno Antara Bejo dan Kesialan*. Yogyakarta : Araska.

Danandjaja, James P. 2007. *Folklor Indonesia : Ilmu, Arsip, Dongeng, dan lain-lain*. PT. Tempant.

Depdikbud. 1997. *Adat Istiadat Daerah Istimewa Yogyakarta*. Jakarta : Depdikbud.

Effendi, dan Usman. 1985. *Pengantar Psikologi*. Bandung : Angkasa.

Endraswara, Suwardi. 2006. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta : Gadjah Mada University Press.

_____. 2006. *Metode, Teori, dan Teknik Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta : Pustaka Widyatama.

_____. 2009. *Metodologi Penelitian Folklor*. Yogyakarta: MedPress.

_____. 2010. *Folklor Jawa : Macam, Bentuk, dan Nilainya*. Jakarta : Penaku.

_____. 2013. *Pendidikan Karakter dalam Folklor*. Yogyakarta: Pustaka Rumah Suluh.

_____. (ed). 2013. *Folklor Nusantara : Hakikat, Bentuk, dan Fungsi*. Yogyakarta: Penerbit Ombak.

Hadiatamaja, Sarjana & Kuswa Endah. 2009. *Pranata Sosial dalam Masyarakat Jawa*. Yogyakarta: CV. Grafika Indah.

Sugiyono. 2008. *Metode Penelitian Kuantitatif Kualitatif dan R & D*. Bandung: Penerbit Alfabeta.

Tim Balai Bahasa Yogyakarta. 2011. *Kamus Basa Jawa (Bausastra Jawa)*. Yogyakarta: Penerbit Kanisius.